

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Duyarlılık Değerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*

Murat Bayram Yılar^a

Yıldıray Karadağ^b

Orhan Ünal^c

Hakan Örtlen^d

^a Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5889-3372

^b Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-0336-7815

^c Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-4604-6210

^d Dr.Öğr.Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5931-7254

ÖZET

Duyarlılık, oldukça kapsamlı ve diğer birçok değerle yakından ilişkili olan şemsiye bir değer niteliğindedir. Sanayileşme süreciyle birlikte insanların giderek bireyselleştiği ve ilişkilerin resmileştiği bir dünyada duyarlılık değerinin farkında olmak ve bu değeri yeni yetişen nesillere ailede ve okulda kazandırmak oldukça önemlidir. Buradan hareketle araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değeri ile ilgili görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu, 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan sosyal bilgiler öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcı grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Araştırmada "Karakter ve Değerler Eğitimi" dersine kayıtlı olmak ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçüte göre araştırmaya 8'i kadın, 7'si erkek olmak üzere son sınıfta öğrenim görmekte olan toplam 15 sosyal bilgiler öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak görüşme kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde ise tematik analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının duyarlılık değerinin tanımında çoğunlukla sessiz kalmama ve tepki gösterme vurgulamalarını ön plana çıkardıkları, söz konusu değer kazandırılmasının özellikle toplumsal uyum ve birlikteliğin sağlanması açısından önemli olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Ayrıca duyarlılık değerini en çok saygı, sorumluluk ve yardımseverlik değerleriyle ilişkilendirdikleri ve bu değer kazandırılmasında drama, gezi-gözlem, örnek olay ve etkinlik temelli öğretimin faydalı olacağını düşündükleri belirlenmiştir.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü
Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim tarihi:
25.08.2022
Kabul tarihi:
25.10.2022

Anahtar Kelimeler
Duyarlılık,
Sosyal Bilgiler,
Değer,
Değer Eğitimi,
Öğretmen Adayı

Atıf Bilgisi: Yılar, M.B., Karadağ, Y., Ünal, H. ve Örtlen, H. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (19), 433-453.

Sorumlu yazar: Murat Bayram Yılar, e-posta: bayram.yilar@omu.edu.tr

* Bu araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden 19.09.2021 tarihinde 01-20 sayılı Etik Kurul izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki verilerin bir kısmı, 9-11 Haziran 2022 tarihinde gerçekleştirilen 10.Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Examination of Social Studies Teacher Candidates' Views on the Value of Sensitivity*

Murat Bayram Yılar^a

Yıldırım Karadağ^b

Orhan Ünal^c

Hakan Örten^d

^a Assoc.Prof.Dr., Ondokuz Mayıs University, ORCID: 0000-0001-5889-3372

^b Research Assistant, Ondokuz Mayıs University, ORCID: 0000-0002-0336-7815

^c Research Assistant, Ondokuz Mayıs University, ORCID: 0000-0002-4604-6210

^d Assist.Prof.Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, ORCID: 0000-0001-5931-7254

ABSTRACT

Sensitivity, which is quite comprehensive and closely related to many other values, is an umbrella term for them. It is absolutely essential to be aware of the sensitivity value in this world where with the process of industrialization people are getting individualized and relationships are increasingly formalized, and to make the new generations acquire this value in the family setting and at school. Accordingly, this study set out to investigate the opinions of social studies teacher candidates on sensitivity value. For this purpose, a basic qualitative research design was used in the study. The participant group of the study were social studies teacher candidates studying at the faculty of education of a state university in the Black Sea Region during the 2021-2022 academic year. The participants were selected according to criterion sampling, one of the purposeful sampling methods. In the study, being enrolled in the "Character and Values Education" course was determined as the criterion. According to this criterion, 15 social studies teacher candidates in total, 8 of whom were female and 7 of whom were male, participated in the study. In the research, the interview was utilized as the data collection method. The thematic analysis approach was adopted in the analysis of the data gathered from the interviews. As a result of the study, it was determined that teacher candidates mainly stressed reacting and not remaining silent in the definition of sensitivity value. They also thought that it is crucial to develop this value, specifically in terms of ensuring social harmony and unity. Furthermore, it was identified that they mostly associated sensitivity value with respect, responsibility and benevolence values, and they believed that drama, field-trip, case studies and activity-based teaching would be beneficial in the acquisition of this value.

Article Type

Research

Article Background

Received:

25.08.2022

Accepted:

25.10.2022

Key Words

Sensitivity,
Social Studies,
Value,
Value Education,
Prospective
Teacher

To cite this article: Yılar, M.B., Karadağ, Y., Ünal, H. & Örten, H. (2022). Examination of social studies teacher candidates' views on the value of sensitivity. *International Journal of Turkish Educational Sciences*, 10 (19), 433-453.

Corresponding Author: Murat Bayram Yılar, e-mail: bayram.yilar@omu.edu.tr

* This study was conducted by the approval of Ethics Committee in Tokat Gaziosmanpaşa University dated 09.19.2021 and numbered 01-20. A part of the data in this study were presented at the 10th International Social Studies Education Symposium held on 9-11 June 2022.

Giriş

Bireyselleşme ve ben merkezliyetçiliğin arttığı günümüz dünyasında insanlar arasındaki ilişkilerin geçmişe oranla daha fazla tehditle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Ayrıca şiddet olaylarının artması, ırkçılık, ayrımcılık, aile yapısında meydana gelen bozulmalar gibi çeşitli sorunlar da toplum yapısını olumsuz etkilemektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2020; Lickona, 1991). Bütün bu sorunlar ve benzerlerinin çözümü ve yaşanılabilir ortamların mevcudiyeti için toplumu oluşturan her bir bireyin temel değerleri içselleştirmesi, görev ve sorumluluklarının bilincinde olarak karşılıklı anlayış ve saygı çerçevesinde davranışlarını şekillendirmesi elzemdir. Buradan hareketle toplumsal yaşamı düzenleyen ve insanların davranışlarına rehberlik eden inanış biçimleri olan değerler (Halstead ve Taylor, 2000) özellikle günümüz dünyasında çok daha önemli hale gelmiştir (Keskin ve İlhan, 2021). Nitekim toplumsal hayatın yaşanılabilir olması, insanların karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde hareket etmesi ancak değer yargılarına sahip bireylerle mümkündür (Kızılcılık ve Erjem, 1994).

Değer kavramının literatürde farklı tanımları mevcuttur. Suparka ve Johnson (1975)'e değeri; kişinin davranış, duygu ve düşüncelerini yönlendiren güzellik kıymet ve iyilik standartları olarak tanımlamıştır. Rokeach'ın (1979) tanımına göre ise değer; hayatımızı yönlendiren, davranışlarımıza rehberlik eden ulusal sınırları ile küresel bağlamları içinde ve ötesinde inançlardır. Tural'a (1992) göre değer "bir toplumda o toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul gören, toplumun tarihi birikimi ile şekillenen, toplumun sağlıklı olarak ayakta durabilmesinin ve geleceğe yürüebilmesinin sebebi olarak o toplum tarafından benimsenen ve korunan inanış ve davranışlardır". Yeşil ve Aydın'a (2007) göre değerler toplumun geneli tarafından doğru ve güzel olarak tanımlanan ve kabul gören davranışlardır. Geçmişten günümüze değerlerin aktarılması amacıyla farklı yöntem ve teknikler kullanılmış ve farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Değerlerin bireylere kazandırılması amacıyla farklı yöntem ve yaklaşımlardan faydalanarak yürütülen çalışmalar ise genel anlamda değerler eğitimi olarak tanımlanmıştır (Köç, Demirkaya ve Ünal, 2020; Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Değerler eğitimi sürecinde aile, okul ve çevre faktörleri belirleyici etkiye sahiptir (Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Ayrıca günümüzde medya araçları da çocuklar ve gençler başta olmak üzere toplumun geneli üzerinde etki gücüne sahip diğer bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Ünal, 2020). Çocukların karakter gelişimleri ve değer yargıları öncelikle aile ortamında şekillenmektedir. Anne ve babalar bu anlamda çocukların ilk rol-modelleri olmaları noktasında önemli bir görevi üstlenmektedir (Demir, 2018). Çocukların, vakitlerinin önemli bir kısmını geçirdikleri okullar da değerler eğitiminde önemli bir paya sahiptir. Okullar, çocukları yalnızca bilgi ile donatmak amacıyla kurulmuş yapılar değildir. Ders içi ve ders dışı formal ve informal bütün faaliyetleri ile bütüncül olarak okul ortamı öğrencilerin karakter gelişimine ve değer yargılarının oluşmasına destek olmayı amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitim kurumları millî ve manevî değerlerle bütünleşmiş, sağlam karakter yapısına sahip, başarılı ve yaşadığı topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir (Yüksel, 2004). Bu hedefin gerçekleştirilmesinde ise en önemli faktörler öğretmenler ve öğretmenlerin derslerinde uygulamakla mükellef oldukları öğretim programlarıdır.

Öğretmenler, eğitim kurumlarının temel unsurlarından biri olmalarının yanı sıra eğitim programlarının başarıyla uygulanmasında da en fazla sorumluluk sahibi olan kesimdir. Bir eğitim programı her ne kadar özenle hazırlanmış, bütün ayrıntılar dikkate alınarak kaleme alınmış olsa da uygulamada başarılı olabilmesi o programı uygulayacak öğretmenlerin ilgi, beceri ve yeterlilikleri ile doğrudan bağlantılıdır (Ataç, 2003). Öte yandan eğitim-öğretim sürecinde kullanılan eğitim materyalleri ne kadar nitelikli olsalar da öğretmen-öğrenci etkileşiminin yerini hiçbir materyal sağlayamayacağından eğitim faaliyetlerinde asıl yol gösterici ve yönlendirici öğretmenlerdir (Yelken, 2015). Eğitim kurumlarında değerler eğitimi süreci söz konusu olunca öğretmenlerin süreçteki rolü daha da kıymetli hale gelmektedir. Zira öğretmenler öğrencilerini yalnızca anlattıkları ile değil hal, hareket, davranış ve tutumları ile de etkilemektedir. Bunun yanında öğretmenlerin sahip oldukları duygu, düşünce inanç ve değer yargıları onların eğitim-öğretim sürecindeki davranışları üzerinde belirleyici olmaktadır (Banks ve Banks, 2007; Demirkaya ve Ünal, 2018).

Ders içerikleri ve öğretim programları incelendiğinde ise değerler konusunda özellikle sosyal bilgiler dersinin en fazla ön plana çıkan derslerden biri olduğu görülmektedir. Yeni bir anlayışa göre geliştirilen 2005 ve 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında “değerler” programın en temel boyutlarından biri olarak kendine yer bulmuştur (Çam, Yılar ve Ünal, 2020; Tay ve Ünlü, 2019). Yine bu araştırmanın konusunu oluşturan “duyarlılık değeri” de önemini koruyarak her iki programda yerini almıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006, 2018).

Duyarlılık değeri diğer değerlerde olduğu gibi aile, okul ve etkileşim kurulan çevre içinde kazanılır. Oldukça kapsamlı bir değer olan duyarlılık, diğer birçok değerle yakından ilişkilidir. Nitekim bir bireyin yardımsever, vatansever ya da çalışkan olması çevresine ve çevresindeki olaylara karşı duyarlı olmasıyla bağlantılıdır. Zor durumda olan birisine yardım etmek isteyen, onun derdini paylaşmaktan hoşlanan bir kimsenin öncelikle o durumda olan kişiye ve onun yaşadığı zorluğa karşı bir duyarlılığa sahip olması gerekmektedir. Öte yandan çevresindeki olumsuz tutum, davranış, olay ya da gelişmelere karşı duyarsız olan bir kişiden söz konusu olumsuzluğun çözümü ve problemin giderilmesi noktasında harekete geçmesi ve bir davranışta bulunmasını beklemek pek gerçekçi bir durum olmayacaktır.

Duyarlılık; insanlara, canlılara ve çevreye karşı yapılan; haksızlığa, kuralsızlığa, hukuk tanımazlığa, zulme karşı tepki koymak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmektir (Ekinci, 2016). Diğer bir tanıma göre ise duyarlılık; yaşadığımız dünyayla ve olaylarla ilişki kurmak ve bu konuda sorumluluk almaktır (Keskin ve Öğretici, 2013). Dolayısıyla duyarlılık; yakın ve uzak çevrede ya da yaşanan ülke ve dünyada meydana gelen olaylara kayıtsız kalmamak ve gerekli tepkiyi göstermektir, şeklinde tanımlanabilir. Duyarlılık değeri, sosyal bilgiler dersinin misyonuyla oldukça yakından ilgili bir değerdir. Sosyal bilgiler dersi ile yetiştirilmek istenen iyi vatandaşın öncelikle kanunları, kuralları, toplumsal normları, demokratik değerleri, çevresindeki kişi, grup ve kurumları önemsemesi beklenir ki bu da her şeyden önce duyarlı olmayı gerektirir. Bireyin kendi yakın çevresi ya da yaşadığı ülkedeki olumlu ya da olumsuz olaylara sessiz kalmaması elbette bir vatandaştan beklenen davranıştır. Ancak duyarlılık bununla sınırlandırılmaz. Dünyada yaşanan, insanlığı etkileyen veya insanlığın vicdanına dokunan olaylara kayıtsız kalmamak da önemlidir ve bu da küresel vatandaşlığın bir gereğidir. Nitekim dünyadaki açlığa, yoksulluğa, insan hakları ihlallerine karşı duyarlı olmak

ve demokratik sınırlar içerisinde reaksiyon göstermek her şeyden önce sosyal bilgiler dersinin önemseydiği küresel vatandaşlığın temel özelliklerinden biridir.

Cumhuriyet dönemi sosyal bilgiler öğretim programlarının tamamında ortak vurgu yapılan değerlerden biri olan duyarlılık değeri (Keskin, 2008), sonraki öğretim programlarında da, özellikle 2005 ve 2018 programında öğrencilere kazandırılması gereken değerler arasında yer almıştır. 2018 öğretim programının özel amaçlarında “Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları” (6. Madde) ile “Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri” (17. Madde) şeklinde yer verilen maddeler söz konusu dersin duyarlılık değerine verdiği önemi göstermektedir. Bu aynı zamanda sorumlu vatandaşın göstermesi gereken bir davranıştır. Çünkü sorumlu vatandaş olarak bireyin olumlu gelişmeleri desteklemesi, olumsuz olaylara ise tepki göstermesi gerekir. Ayrıca birçok kazanımda duyarlılık değerine vurgu vardır. Programdaki kazanımlar ve öğrenme alanlarında doğrudan verilmesi gereken değerler incelendiğinde duyarlılık değerinin “kültürel mirasa duyarlılık” ve “doğal çevreye duyarlılık” alt boyutlarının özellikle ön plâna çıkarıldığı görülmektedir. Kazanımlar dışında programın farklı bölümlerinde “estetik duyarlılık ve tarihsel duyarlılığa” dikkat çekilmiştir.

Duyarlılık değeriyle ilgili literatür incelendiğinde ilgili çalışmaların birkaç noktaya odaklandığı görülmektedir. Buna göre söz konusu çalışmaların bir kısmı duyarlılık değerinin özellikle çevreye ve kültürel mirasa duyarlılık alt boyutlarına odaklanmıştır. Örneğin çevre duyarlılığıyla ilgili olarak; İbret, Demirbaş ve Demir (2019) ilkököl 4. Sınıf öğrencilerine alternatif etkinliklerle doğal çevreye duyarlılık değerinin kazandırılmasını; Çabuk (2003) üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarını; Topkaya (2019) doğal çevreye duyarlılık değerinin kazandırılmasında kavram karikatürleri ile eğitici çizgi romanlarının etkililiğini; Pirincci ve diğerleri (2020) yüksekokul öğrencilerinin çevreye karşı duyarlılıklarını; Sivek (2002) lise öğrencilerinin çevre duyarlılıklarını; Barbas, Paraskevopoulos ve Stamou (2009) doğa belgesellerinin öğrencilerin çevre duyarlılığına etkilerini; Cordano, Ellis ve Scherer (2003) işletme öğrencilerinin çevre duyarlılıklarını; Kim (2019) çevre gözlemleriyle çevre duyarlılığının nasıl geliştirileceğini; Chawla (1998) çevre duyarlılığının kaynaklarını; Kim ve Jeong (2009) orman deneyiminin ilköğretim öğrencilerinin çevresel duyarlılığına etkisini; Wu (2018) Çinli çocukların çevresel duyarlılık ile ekolojik dünya görüşleri arasındaki ilişkiyi; Limura, Yano ve Ishii (2022) yetişkinlerde çevre duyarlılığını; Baryła-Matejczuk, Kata ve Poleszak (2022) Polonyalı gençlerde çevre duyarlılığını; Seitz ve Razzouk (2001) tüketicilerin çevre duyarlılığının ürün seçimlerine etkisini araştırmışlardır. Kültürel mirasa duyarlılıkla ilgili olarak ise Kılcan ve Akbaba (2013) öğrencilerin kültürel mirasa duyarlılık değerine ilişkin algılarını; Açık (2020) kültürel mirasa duyarlılık değerinin biyografilerle öğretimine; Fidan (2016) 4. sınıf öğrencilerinin kültürel mirasa duyarlılığını; Ocal (2016) tarihi kültürel miras alanlarına gezilerin öğretmen adaylarının duyarlılıklarına etkisini; Gürel ve Çetin (2017) ile Kafadar (2021) ortaokul öğrencilerinin kültürel miras duyarlılıklarını; Chianese, Marulli ve Piccialli (2016) ise sosyal medyada kültürel miras duyarlılığını incelemişlerdir. Literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmının ise etik duyarlılığa odaklandığı ve özellikle sağlık çalışanları ile hemşirelerle yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin; Chen, Su, Liu, Miao ve Fang (2021) hemşirelik lisans öğrencilerinin ahlaki duyarlılık ve etik karar verme becerisi arasındaki

ilişkide profesyonel değerlerin aracılık etkisinin olup olmadığını; Shayestehfard, Torabizadeh, Gholamzadeh ve Ebadi (2020) hemşirelik öğrencilerinde etik duyarlılığı geliştirmek için etik eğitiminin önemini; Paslı-Gürdoğan, Aksoy ve Kınıcı (2018) hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyleri ile mesleki değerleri arasındaki ilişkiyi; Tirri (1999) Finli ortaokul öğretmenleri ve öğrencilerinin ahlaki duyarlılığını; Schutte, Wolfensberger ve Tirri (2014) Hollandalı lisans öğrencilerinin etik duyarlılıklarını; Myyry ve Helkama (2002) mesleki etik dersinde verilen hikayelerin öğrencilerin ahlaki duyarlıklarına etkisini; Coyne, Massey ve Thibodeau (2005) öğrencilerin etik duyarlılığını artırmaya yönelik yeni bir yaklaşımın tanıtımını; Park, Kjervik, Crandell ve Oermann (2012) Güney Kore'deki öğrencilerinin ahlaki duyarlılıkları ve muhakemeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Tüm bunlarla birlikte literatürde genel bir değer olarak tüm boyutlarıyla duyarlılığın ele alındığı çalışmaların oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Keskin ve Öğretici'nin (2013) sosyal bilgiler derslerinde etkinlikler yoluyla duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılmasını konu edindiği çalışma, ulaşılabilen söz konusu sınırlı çalışmalardan biridir. Bu araştırmanın çıkış noktasını da bu sınırlılık oluşturmaktadır. Literatürde duyarlılık değerine ilişkin öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının görüşlerini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın literatürdeki boşluğa katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca konu itibarıyla sosyal bilgiler dersinin değerler eğitimi açısından sahip olduğu önemden hareketle sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının farklı değerlere ilişkin bakış açıları ve düşüncelerinin incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir.

Buradan hareketle araştırma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adayları duyarlılık değerini nasıl tanımlamaktadır?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adayları duyarlılık değeri ile hangi değerleri niçin ilişkilendirmektedir?
3. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına göre duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılması önemli midir?
4. Sosyal bilgiler öğretmen adayları duyarlılık değerini öğrencilere kazandırmak için hangi yöntem, teknik ve uygulamaların etkili olduğunu düşünmektedir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden temel nitel araştırma kullanılmıştır. Temel nitel araştırmalar birçok farklı disiplin ve uygulama alanında görülmekle beraber eğitim araştırmalarında en yaygın kullanılan araştırma desenlerinden biridir. Temel nitel araştırmalarda araştırmacılar bir olay ve olguyla ilgili anlamın nasıl inşa edildiğini ve insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını inceler (Merriam ve Tisdell, 2016). Bu

araştırmada da katılımcılar tarafından duyarlılık değerine yüklenen anlamın nasıl inşa edildiği ve nasıl anlamlandırıldığını tespit etmek amacıyla temel nitel araştırma deseni işe koşulmuştur.

Katılımcı Grubu

Araştırmanın katılımcı grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan sosyal bilgiler öğretmen adayları oluşturmaktadır. Katılımcı grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır (Patton, 2014). Bu kapsamda araştırmaya dâhil edilecek katılımcıların "Karakter ve Değerler Eğitimi" dersine kayıtlı olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Derse kayıtlı öğrencilerden araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 15 sosyal bilgiler öğretmen adayı araştırmanın katılımcı grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların 8'i kadın, 7'si erkektir ve katılımcıların hepsi son sınıfta öğrenim görmektedir. Araştırmada katılımcıların isimlendirilmesinde kod isimler kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Yapılan bu çalışmada veriler toplanmadan önce araştırma etiği ilkeleri gözetilmiş olup gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Etik kurul izni kapsamında; Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 19.09.2021 tarihinde 01/20 sayılı belge alınmıştır. Sonrasında ise araştırmada ihtiyaç duyulan verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırma bağlamında açıklığa kavuşturulması istenen sorular ve sorunlar görüşme soruları arasında yer alır. Bununla birlikte araştırmacılar yeni sorular ekleme veya var olan sorular üzerinde değiştirme yapma konusunda esnektir (Merriam ve Tisdell, 2016). Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmenin sahip olduğu özellikler araştırmacıya zaman esnekliği, sistematik ve karşılaştırmalı bilgi elde etme, verilerin düzenlenmesi ve analizi gibi konularda avantajlar sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme formunun araştırma kapsamında incelenen konuya uygun olması ve sağladığı diğer avantajlardan dolayı kullanılması uygun görülmüştür. Araştırmada kullanılan formun geliştirilme sürecinde bazı adımlar izlenmiştir. İlk olarak alan yazındaki araştırmalar taranmış ve eksiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından araştırma konusuyla ilgili her bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı olmak üzere soru yazımına başlanmıştır. Hazırlanan sorular soru havuzunda toplanmış ve araştırmacıların ortak kararıyla görüşme sürecinde kullanılacak sorular belirlenmiştir. Belirlenen sorular nitel araştırma ve değer eğitimi konusunda uzman öğretim üyelerince incelenmiş ve alınan geri dönütler neticesinde düzenlenmiştir. Nihai hali tamamlanan görüşme sorularının anlaşılabilirliğini test etmek için iki öğretmen adayıyla ön görüşmeler yapılmış ve anlaşılabilirliği test edilmiştir. Elde edilen bu veriler ise araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda araştırmada katılımcılara yöneltilen görüşme sorularından bazıları "Duyarlılık değerini nasıl tanımlarsınız?", "Duyarlılık değerini hangi değerlerle ilişkilendirirsiniz? Niçin?", "Duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırmak önemli midir? Niçin? ve "Duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılmasında hangi yöntem, teknik ve uygulamaların etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayınız." şeklindedir. Bununla birlikte araştırmacılar görüşme sürecinde daha derinlemesine bilgi almak için gerekli yerlerde katılımcılara sonda sorular yöneltilmişlerdir.

Araştırmada katılımcıların belirlenme sürecinde ölçütleri sağlayan öğretmen adayları ile bir araya gelinmiş ve araştırmanın bağlamı açıklanmıştır. Ardından araştırma sürecinin nasıl yürütüleceği, araştırmayı kabul eden öğretmen adaylarının kimliklerinin gizli kalacağı ve kendilerine kod isimler atanacağı, araştırma sürecinin herhangi bir aşamasında rahatsız oldukları bir durum olduğunda araştırmadan çekilebilecekleri ve gönüllülük sürecinin önemli olduğu aktarılmıştır. Bu sayede katılımcıların araştırmanın kapsamı, amacı ve katılımcı hakları noktasında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde tematik analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Tematik analiz nitel veri setinin içerisinde araştırma bağlamıyla ilgili önemli kavramları seçerek verinin kategorize edilmesi, özetlenmesi ve yapılandırılmasına katkı sağlayan bir veri azaltma ve analiz stratejisidir (Ayres, 2008; Braun ve Clarke, 2006). Araştırmanın veri analizi ise araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmış ve ulaşılan bulgular analiz sonucunda bir bütün haline getirilmiştir. Verilerin analizi sürecinde i) veriye aşinalığı arttırmak, ii) ilk kodlamaları yapmak, iii) olası temaları oluşturmak, iv) temaların gözden geçirilmesi, v) temaların adlandırılması ve tanımlanması, vi) araştırma raporunun yazılması aşamaları kullanılmıştır (Braun ve Clarke, 2006).

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular “duyarlılık değerinin tanımlanması”, “duyarlılık değeriyle ilişkilendirilen değerler”, “duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılmasının önemi” ve “duyarlılık değerinin kazandırılması sürecinde kullanılması önerilen yöntem ve teknikler” olmak üzere dört ana tema altında ele alınmıştır.

Duyarlılık Değerinin Tanımlanması

Araştırmada bu tema altında katılımcıların duyarlılık değerine ilişkin tanımları incelenmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin kodlamalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Duyarlılık Değerine İlişkin Tanımlamalar

Kodlar	Frekans
Sessiz kalmama ve tepki gösterme	8
Farkındalık gösterme	3
Toplumsal ve evrensel olayları anlama, uyum sağlama ve ihtiyaçlara cevap verme	3
Destek olma ve yardımseverlik	3
Hoşgörülü olmak	2
Sorumluluk sahibi olmak	2
Bencil olmamak	2
Bilinçli davranmak	2
Örnek davranış sergilemek	2
Empati kurmak	1
Hassas olmak	1
Koruyucu olmak	1
Dikkatli davranmak	1
Toplam	31

Araştırmada elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun duyarlılık değerini sessiz kalmama ve tepki gösterme ile ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. Katılımcılardan K5'in "Duyarlılık, bence bir kişinin etrafında olaylara ve gelişen durumlar karşı sessiz kalmaması ve harekete geçmesidir." ifadeleri bulguları destekler niteliktedir. Bununla birlikte bazı katılımcıların duyarlılık değerini farkındalık gösterme, toplumsal ve evrensel olayları anlama, uyum sağlama ve ihtiyaçlara cevap verme, destek olma ve yardımseverlik ile ilişkilendirdiği belirlenmiştir. Katılımcıların bulguları destekleyen görüşlerinden bazıları şöyledir;

"Duyarlılık insana ve çevreye, aslında var olan her şeye karşı duyulan farkındalıktır." (K6)

"Duyarlı bireyler toplumsal ve evrensel olayları daha açık ve net olarak anlamadır, kişilerin topluma uyum sağlamaları ve bilinçli olmasıdır." (K8)

Duyarlılık değerinin tanımına ilişkin elde edilen diğer bulgularda bazı katılımcılar duyarlılık değerini hoşgörülü olma, sorumluluk sahibi olma, bencil davranışlar sergilememe, bilinçli davranma, örnek davranış sergileme, empati kurma, hassas olma, koruyucu olma ve dikkatli davranma ile ilişkilendirmişlerdir. Katılımcıların bu görüşlerine yönelik bazı görüşler şöyledir;

"Çevreye, kurallara, engelli vatandaşlara, bitkilere, hayvanlara ve diğer insanlara karşı anlayışlı olan hoşgörülü bireylerdir." (K3)

"Çevresine ve kendisine karşı örnek birey olma diye düşünüyorum. Diğer insanlara rehberlik eden kişidir." (K2)

“Duyarlı insanın çevresine, ülkesine, dünyaya kısacası her şeye karşı sorumluluklarını yerine getiren bireyler olduğunu düşünüyorum. İçinde bulunduğu dünyaya ve çevresine karşı sorumluluklarını hisseden bireylerdir.” (K13)

Duyarlılık Değerinin Öğrencilere Kazandırılmasının Önemi

Elde edilen bulgularda katılımcıların duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılmasının önemine ilişkin görüşleri incelenmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin kodlamalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Duyarlılık Değerinin Kazandırılmasının Önemine İlişkin Görüşler

Kodlar	Frekans
Toplumsal uyumun ve birliğin sağlanması	8
Toplumsal ve evrensel sorunları tespit etme ve çözme	7
İyi vatandaş olma	5
Doğal çevreyi koruma	4
Adaleti sağlama	3
İletişimi güçlendirme	3
Sorumluluklarını yerine getirme	3
Tasarruflu olma	3
Saygılı olma	3
Toplam	39

Elde edilen bulgulara göre katılımcılar duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılmasının en önemli sonucunun toplumsal uyumun ve birliğin sağlanması olacağını ifade etmişlerdir. Katılımcılar duyarlılık değerini küçük yaşlarda edinen bireylerin toplumdaki diğer insanlara karşı hassasiyet geliştireceklerini ve diğer insanları daha iyi anlayabileceğini dolayısıyla olası çatışma ve problemleri daha rahat aşarak toplumsal uyumun ve birliğin sağlanabileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K10’un “Duyarlılığın çocuk yaşta kazandırılması bireyler arasındaki uyumu artıracak, öğrenciler arasındaki çatışmaların ve son zamanlarda toplumumuzda artan şiddet olaylarının azalmasına katkı sağlayacaktır.” şeklindeki görüşü bulguları destekler niteliktedir. Bu görüşlere ek olarak en sık ifade edilen bir diğer görüş toplumsal ve evrensel sorunların tespit edilmesi ve çözülmesidir. Katılımcılar, konu hakkındaki görüşlerinde öğrencilerin kendi çevrelerinde veya dünyadaki sorunların tespit edilebilmesi ve çözülebilmesi için duyarlılık değerini kazanmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgularda öne çıkan bir diğer görüş, duyarlılık değerinin kazandırılması ile öğrencilerin iyi vatandaşlar olacağı düşüncesidir. Katılımcılar, duyarlılık değerinin iyi bir vatandaş olmada öncü değerler arasında olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılardan K6 “Duyarlılık değeri iyi bir vatandaş olmak için gereklidir. Duyarlı bir birey toplumsal rollerini bilir, çevresinin farkında olur, görev ve sorumluluklarını yerine getirir.” ifadeleri bulguları destekler niteliktedir. Katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilen bir diğer görüş ise doğal

çevreyi korumadır. Katılımcılar hali hazırda doğal çevrenin tahribatı konusunda ciddi sorunlar olduğunu ve öğrencilerin duyarlılık değerini kazanmalarıyla bu konudaki sorunların çözüleceğine inandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların konu hakkındaki diğer görüşlerinde adaleti sağlama, iletişimi güçlendirme, sorumlulukları yerine getirme, tasarruflu olma ve saygılı olma hususlarında duyarlılık değerinin kazandırılmasının önemli olduğunu vurguladıkları belirlenmiştir.

Duyarlılık Değeriyle İlişkilendirilen Değerler

Elde edilen bulgularda katılımcıların duyarlılık değeriyle ilişkilendirdikleri değerlere ilişkin görüşleri incelenmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin kodlamalar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Duyarlılık Değeriyle İlişkilendirilen Değerler

Kodlar	Frekans
Saygı	12
Sorumluluk	12
Yardımseverlik	11
Sevgi	6
Tasarruf	6
Dayanışma	5
Eşitlik	5
Vatanseverlik	5
Adalet	3
Aile birliğine önem verme	2
Dürüstlük	2
İş birliği	2
Sabır	2
Empati	1
Kültürel mirasa duyarlılık	1
Toplam	75

Araştırmada elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu duyarlılık değeriyle saygı, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerini ilişkilendirmiştir. Katılımcılar saygı, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerinin duyarlılık değerinin kazanımında önemli olduğunu ve bunları bir bütün olarak düşündüklerini vurgulamışlardır. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir;

"Duyarlılık değeri bence saygılı olma değeriyle ilişkilidir. Çünkü saygı değerine sahip birey karşısındakinin nasıl davranacağını bilir ve hassasiyet geliştirilebilir." (K2)

"Duyarlı bir kişi bence aynı zamanda sorumluluk sahibidir. Doğaya, insanlara ve diğer canlılara karşı sorumluluklarımız var. Bu nedenle iki değeri ilişkilendirebilirim." (K5)

“Duyarlılık, yardımseverlik değerini beraberinde getirmektedir. Yardımsever olmayan biri yaşlılara, çocuklara ve engelli bireylere karşı duyarlı olamaz.” (K10)

Bu görüşlerle birlikte bazı katılımcıların duyarlılık değerini sevgi, tasarruf, dayanışma, eşitlik ve vatanseverlik değeriyle ilişkilendirdiği belirlenmiştir. Örneğin katılımcılardan K11 tasarruf değerine ilişkin görüşünü “Duyarlılık, insanın doğal kaynaklara karşı tasarruflu olmasını gerektirir. O nedenle tasarruf değeriyle ilişkilidir.” biçiminde ifade etmiştir. Bununla birlikte bazı katılımcılar ise duyarlılığı adalet, aile birliğine önem verme, dürüstlük, iş birliği, sabır, empati ve kültürel mirasa duyarlılık değeriyle ilişkili gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K9 adalet değeriyle ilişkili görüşünü “Bence duyarlı bir insanın adil olması gerekir. Toplumda meydana gelen haksızlıklara adaletli davranması ve bu yönde karar alması lazım” cümleleriyle dile getirmiştir.

Duyarlılık Değerinin Kazandırılması Sürecinde Kullanılması Önerilen Yöntem, Teknik ve Uygulamalar

Elde edilen bulgularda katılımcıların duyarlılık değerinin öğrencilere kazandırılması sürecinde kullanılmasını önerdikleri yöntem ve tekniklere ilişkin görüşleri incelenmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin kodlamalar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Duyarlılık Değerinin Kazandırılması Sürecinde Kullanılması Önerilen Yöntem, Teknik ve Uygulamalar

Kodlar	Frekans
Drama	5
Gezi-gözlem	5
Örnek olay ve durumların sunulması	5
Yaparak-yaşayarak öğrenme temelli etkinlikler	5
Hikâye	4
Grup çalışmaları	3
Rol oynama	3
Soru-cevap	3
Tartışma	3
Haber, gazete ve güncel kaynakların kullanımı	2
Afiş ve poster hazırlama	1
Eğitsel oyunlar	1
Toplam	39

Elde edilen bulgulara göre katılımcılar duyarlılık değerinin kazandırılmasında en fazla drama, gezi-gözlem, örnek olay ve yaparak-yaşayarak öğrenme temelli etkinliklerin kullanılmasının etkili olacağını düşünmektedirler. Katılımcıların konu hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir;

“Duyarlılık değerini kazandırmak için çocukların yaparak-yaşayarak öğrenecekleri etkinlikler tasarladım. Örneğin çocuklarla toplu taşıma araçlarını kullanma sürecinde insanları gözlemlmelerini istedim. Böylelikle engelli veya yaşlı insanlara yer veren ve bu konuda duyarlı olan veya olmayan kişileri görmelerini istedim. Ardından da konuyla ilgili açıklamalar yaptım.” (K11)

“Drama yapılabilir. Duyarlılık değerinin öncelikle ne olduğunu anlattırdım. Ardından iki karakter oluştururdum. Bunlardan biri duyarlı bir birey diğeri duyarsız bir bireyi drama ile canlandırarak sonuçlarını göstermek istedim.” (K7)

Bu görüşlerin yanı sıra hikâyeler, grup çalışmaları, rol oynama, soru-cevap ve tartışma yöntemlerinin duyarlılık değerinin kazandırılmasında etkili olacağı sıklıkla ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar ise haber, gazete ve güncel kaynakların kullanılmasının, afiş ve poster hazırlama çalışmalarının ve eğitsel oyunların duyarlılık değerinin kazandırılmasında önemli olacağını ifade etmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Duyarlılık, oldukça kapsamlı ve diğer birçok değerle yakından ilişkili olan şemsiye bir değer niteliğindedir. Adaletli, sorumlu ve yardımsever bir vatandaş olabilmek için öncelikle haksızlıklara, yardıma muhtaç insanlara ve kişinin kendi görev ve sorumluluklarına karşı ilgili ve duyarlı olması beklenir. Sanayileşme süreciyle birlikte insanların giderek bireyselleştiği ve ilişkilerin resmileştiği bir dünyada duyarlılık değerinin farkında olmak ve bu değeri yeni yetişen nesillere ailede ve okulda kazandırmak oldukça önemlidir. Buradan hareketle diğer değerlerin aksine literatürde üzerinde çok fazla durulmayan duyarlılık değeri bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Kuşkusuz sosyal bilgiler dersinin diğer değerleri olduğu gibi duyarlılık değerini de kazandırmada ayrı bir yeri ve önemi vardır. Söz konusu dersin hem 2005 hem de 2018 öğretim programlarının özel amaçlarında, değerler boyutunda ve bazı kazanımlarında duyarlılığa yer vermesi bunun en büyük kanıtıdır. Duyarlılık değerinin anlamını kavrayan, önemini farkında olan ve çocuklara bu değeri nasıl kazandıracığını bilen öğretmenlerin varlığı son derece önemlidir. Henüz resmi olarak göreve başlamamış ancak öğretmenlik lisans eğitiminin son dönemlerinde olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerine ilişkin yaptıkları tanımlamalar incelendiğinde özellikle “sessiz kalmama ve tepki gösterme” vurgulamalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Duyarlılık değeri genel olarak kişinin yakın ve uzak çevresinde yaşanan olaylara kayıtsız kalmaması olarak tanımlanacak olursa öğretmen adaylarının tanımlamalarında yaptıkları vurgunun doğru ve geçerli olduğu söylenebilir. Aslında sessiz kalmama ve tepki gösterme duyarlılık değerinin ilk akla gelen özelliği olduğu için görüşme yapılan katılımcıların çok daha fazlasından bu içerikte bir tanımlama yapması beklenebilirdi. Bunların dışında katılımcıların duyarlılık değerine ilişkin yaptıkları tanımlamalarda; toplumsal ve evrensel olayları anlama, farkındalık gösterme, hoşgörülü, sorumlu, bilinçli ve dikkatli davranma gibi duyarlılık değerinin anahtar kavramlarına atıf yapabildikleri belirlenmiştir. Duyarlılık değerinin temelinde her şeyden önce bir farkındalık ve sorumluluk

duygusu olduğu düşünüldüğünde katılımcıların bu değer anlamını kavrama noktasında belli bir yeterliğe sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte katılımcıların duyarlılık değeri tanımlamalarının analizleri sonucunda ulaşılan bulgu, kod ve frekanslar (Tablo 1) değerlendirildiğinde kapsamlı ve doyurucu bir tanımlamanın yeterince yapılamadığı; sadece söz konusu değer bir ya da birkaç özelliğinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu sonuç ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerinin ne olduğuna ilişkin belli bir ölçüde bilgi ve bilinç sahibi olduklarını ancak bazı eksiklikleri olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde Çelik'in (2010) araştırmasında da öğrencilerin büyük bir çoğunluğu doğal çevreye duyarlılık değerine sahip olduklarını ve buna uygun davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, duyarlılık değerinin yeni yetişen nesillere kazandırılmasının özellikle toplumsal uyum ve birlikteliğin sağlanması; ayrıca yerel ve küresel sorunların çözümü noktasında önemli gördükleri tespit edilmiştir. Günümüzde insanların çekişmeleri, kavgaları hatta toplumsal kutuplaşma ve çatışmalarının temelinde her şeyden önce duyarsızlık, hoşgörüsüzlük, sağ duyulu davranmama ve empati yoksunluğu gelmektedir. Elbette ki yerel ve küresel ölçekteki bireysel ya da toplumsal bu tür sorunların çözümünde duyarlı olmak tek başına yeterli değildir. Ancak barış ve uzlaşımın sağlanmasında ilk ve en temel adımlardan biri öncelikle anlayışlı ve duyarlı davranışlar göstermektir. Bir diğer önemli sonuç ise katılımcıların iyi vatandaş olabilmek ve doğal çevreyi koruyabilmek için duyarlılık değerinin önemli olduğunu ve içselleştirilmesi gerektiğini düşünmeleridir. Tüm bunlar sosyal bilgiler öğretmen adayı olarak katılımcıların duyarlılık değerine sosyal bilgiler perspektifinden bakabildiklerini göstermektedir. Ancak bilindiği gibi sosyal bilgiler öğretim programında duyarlılık değerinin iki alt boyutu olan doğal çevreye duyarlılık ile kültürel mirasa duyarlılık üzerinde özellikle durulmuştur. Burada katılımcıların doğal çevrenin korunmasında duyarlılık değerinin önemini ifade etmelerine rağmen kültürel mirasın korunması noktasında görüş belirtmemeleri düşündürücüdür. Bunların dışında katılımcıların duyarlılık değerinin adaleti sağlama, insan ilişkisi ve iletişimini güçlendirme, saygılı davranma, tasarruflu olma ve sorumlulukları yerine getirme gibi farklı alanlarda duyarlılık değerinin önemli olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Yılar ve Karadağ'ın (2021) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değer hiyerarşilerini ortaya koymak için yürüttükleri çalışmada, katılımcıların küresel ve toplumsal sorunlara, Türk tarihine, kültürel mirasa, hak ve özgürlüklere ve doğal çevreye karşı bilinçli ve hassas bireyler yetiştirmede duyarlılık değerinin önemli olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Bununla birlikte duyarlılık değeri diğer bazı değerlerle birlikte zaten kazandırılabilirdiği için katılımcıların sosyal bilgiler öğretim programında en az önemli gördükleri değerlerden biri olmuştur. Esasen duyarlılık değeri ya da kavramı oldukça kapsamlı ve geniş bir alanla ilişkilidir. Ayrıca bir bireyin farklı konulardaki duyarlılık düzeyi değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin sokak hayvanlarına karşı son derece duyarlı ve hassas olan bir kişi çevre temizliği konusunda duyarsız davranışlar gösterebilmektedir. Ya da trafik kurallarına harfiyen uymada duyarlı olan bir kişi çevresindeki yardıma muhtaç insanlara karşı kayıtsız kalabilmektedir. Dolayısıyla duyarlılık değerinin kazandırılmasının önemi, katılımcılar tarafından farklı alt boyutlarda ifade edilmiş olsa da çok daha geniş bir yelpazede değerlendirmeleri beklenebilirdi.

Araştırmada ulaşılan diğer sonuçlardan biri de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerini en çok saygı, sorumluluk ve yardımseverlik değerleriyle ilişkilendirmeleridir. Ayrıca

sevgi, tasarruf, dayanışma, eşitlik, vatanseverlik ve adalet gibi değerler de duyarlılık değeri ile en çok ilişki kurulan değerler olarak belirlenmiştir. Bunların dışında aile birliğine önem verme, dürüstlük, iş birliği, sabır, empati ve kültürel mirasa duyarlılık gibi değerler ise düşük frekanslı da olsa verilen yanıtlar arasında yerini almıştır. Esasen iş birliği ve empati, sosyal bilgiler öğretim programında birer beceri olarak ele alınmış olmasına rağmen katılımcıların bunları değer olarak ifade ettikleri görülmüştür. Yine de katılımcıların duyarlılık değeriyle çok farklı değerleri ilişkilendirmeleri önemli ve değerli bir sonuçtur. Çünkü duyarlılık değerini önemli kılan noktalardan biri onun birçok farklı değerın önkoşulu niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin bir kişinin tarihi eserlere saygı göstermesi ve zarar vermemesi için öncelikle bu eserlerin ne kadar önemli olduğuna inanması ve bu konuda duyarlılık geliştirmesi gerekir. Ya da bir insanın vatansever olması için öncelikle vatanın kutsalları olan bayrak, dil, din, marş ve millet gibi unsurlara karşı duyarlı olması gerekir. Bu örnekler diğer bazı değerler için çoğaltılabilir. Dolayısıyla bütün bunlar katılımcıların duyarlılık değerinin anlamını kavradıkları şeklinde yorumlanabilir.

Son olarak araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının duyarlılık değerinin kazandırılması konusunda drama, gezi-gözlem, örnek olay ve öğrencilerin aktif olarak katılabilecekleri etkinliklerin en etkili uygulamalar olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra katılımcıların duyarlılık değerinin öğretiminde hikâyeler, grup çalışmaları, rol oynama, soru-cevap ve tartışma gibi uygulamaları kullanmanın da etkili olabileceğini düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar derslerde haber, gazete, güncel kaynak paylaşımlarının, afiş ve poster hazırlama ve eğitsel oyun etkinliklerinin duyarlılık değerinin kazandırılmasında yararlı olabileceğini düşünmektedirler. Literatür incelendiğinde katılımcıların bu konudaki görüşlerinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda lisans eğitimleri süresince almış oldukları öğretim ilke ve yöntemleri, özel öğretim yöntemleri 1-2 (2018 programındaki muadili sosyal bilgiler öğretimi 1-2), karakter ve değer eğitimi gibi derslerin etkisi olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların duyarlılık değerinin öğretiminde faydalı buldukları yöntem ve teknikler değer eğitimi yaklaşımları kapsamındaki uygulamalarla da desteklenmektedir. Örneğin ahlaki muhakeme yaklaşımında, öğrencilere örnek olay verilerek ahlaki ikilemler oluşturulur ve öğrenciler bu çerçevede düşünür, tartışır ve verilen yargıda sağlıklı bir değere varmaya çalışır. Amaç, öğrencilere verilen ahlaki ikilem içeren hikâyelerle onların ahlaki yargılarını ortaya çıkarmaktır. Telkin yaklaşımı uygulamalarında ilham verici hikâyelerin okunması, anlatılan ahlaki durumların dinlenmesi gibi yöntemler kullanılabilir (Akbaş, 2008; MEB, 2006; Whitney, 1986). Değer analizi yaklaşımında özellikle seçilen örnek olay ve örnek olayın sonunda hazırlanmış sorular çok önemlidir. Gözlem yoluyla değer öğrenme yaklaşımında çocuklar sosyal davranışlarının birçoğunu çevrelerindeki sosyal yaşamı gözlemleyerek ve model alarak edinirler. Dolayısıyla bunları katılımcıların verdikleri cevaplarda görmek mümkündür. Hooley (2021) de öğrencilerin duyarlılığını artırmak için kitap ve hikâye kullanımını önermektedir. Ayrıca literatürde duyarlılık değeri özelinde olmasa da katılımcıların görüşlerini destekleyen değerlerle ilgili araştırmalar mevcuttur. Örneğin derleme niteliğinde Yeşilyurt (2019) tarafından yapılan çalışmada teorik bağlamda öğretim yöntem ve tekniklerinin değerler eğitimine uygunluğu incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; anlatım, gezi-gözlem, eğitsel oyun, drama, örnek olay, tartışma, problem çözme, iş birliğine dayalı öğrenme ve proje tabanlı öğrenme yöntem ve tekniklerinin değerler eğitimine uygun olduğu ifade edilmiştir. Çelik ve

Buluç (2018), 4. sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışma sonucunda disiplinler arası yaklaşımla değer öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasının değerlerin kazandırılmasında oldukça etkili olduğu, bu yöntemin öğrenme sürecini somutlaştırdığını ortaya koymuşlardır. Keskin ve Öğretici (2013), değerler eğitimiye yönelik olarak sosyal bilgiler derslerinde etkinlik ağırlıklı uygulamalara daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Çelik'in (2010) araştırmasında ise 5. sınıf öğrencilerinin ilgili derslerde doğal çevreye duyarlılık değeriyle ilgili öğretmenler tarafından yeterli açıklamalar yapıldığı ancak bunları uygulamaya geçirecek etkinliklerin ise yeterince yapılmadığı belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin değerlerin kazandırılması sürecine yönelik görüşlerini araştıran Sağlam ve Genç (2015) de bilimsellik değerinin öğrenciler tarafından sosyal yaşantılarında çok az kullanıldığını, bu yüzden de özellikle bilimsellik değeri için yapılandırıcı yaklaşıma ve öğrenci merkezli eğitime uygun etkinliklerin planlanması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Baysal (2013) ise çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin, değerler eğitimi uygulamalarında en çok örnek olay yöntemini kullandıklarını tespit etmiştir. Çelik (2010) araştırmasında öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun değer öğretimi sürecinde değeri açıklama yaklaşımını, çeşitli materyaller, performans ödevleri, proje çalışması ve soru-cevap yöntemini kullandıklarını tespit etmiştir. Memişoğlu'nun (2013) yapmış olduğu çalışmada da ilköğretim okulu 4. ve 5. sınıflarında görev yapan sınıf öğretmenlerinin işbirlikli öğrenme yöntemini her zaman; problem çözme, tartışma, örnek olay, beyin fırtınası ve drama yöntemlerini ise sıklıkla kullandıkları belirlenmiştir. Son olarak Ünlü ve Kaşkaya (2018) tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimiye ilişkin görüşlerinin incelendiği çalışmada da öğretmenler değerler eğitiminde drama, eğitsel gezi ve örnek olay incelemeleri gibi farklı yöntem ve tekniklerin değerler eğitiminde kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Literatürde ulaşılan tüm bu sonuçlar katılımcıların duyarlılık değerinin kazandırılmasında kullanılabilecek yöntem ve tekniklere ilişkin görüşleriyle benzerlik göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan hareketle bazı önerilerde bulunmak mümkündür:

- Öncelikle bu çalışma kapsamında öğretmen adaylarının görüşleri incelenmiştir. Değerleri öğrencilere aktarması beklenen başta sosyal bilgiler öğretmenleri olmak üzere diğer branşlarda görev yapan öğretmenlerin duyarlılık değerine ilişkin algıları incelenebilir. Çünkü öğretmenin bir değere karşı bakış açısı o değerın öğrencilere kazandırılmasında belirleyici olmaktadır.
- Bu çalışmada öğretmen adaylarının duyarlılık değeri ile ilişkilendirdiği değerler sunulmuştur. Öğretmenlerin okul ortamında duyarlılık değeri ile ilişkilendirdikleri değerler gözlem ya da görüşmelerle ele alınabilir.
- Öğretmen adayları duyarlılık değerinin kazandırılmasında kullanılabilecek yöntem, teknik ve uygulama önerilerinde bulunmuşlardır. Ancak bu önerilerden ne kadarının uygulamada yer bulduğu araştırmaya değer diğer bir başlıktır. Öğretmenlerin duyarlılık değerini aktarmada başvurduğu yöntem, teknik ve uygulamaların neler olduğu ve niçin bu yöntemleri tercih ettikleri incelenerek mevcut durum ortaya çıkarılabilir.
- Öğretmen adayları, duyarlılık değerini kazandırmada hikâye, afiş, drama gibi farklı yöntem ve tekniklerden yararlanılabileceğini ifade etmişlerdir. Eğitim öğretim sürecinde kullanılmak üzere duyarlılık değerine ilişkin hikâyeler, drama planları ve

örnek durum tasarımları gibi farklı etkinlikler hazırlanarak değer aktarım sürecinde işe koşulabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Makale yazarları, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Çatışma Beyanı

Makale yazarları, aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Kaynakça

- Açık, İ. (2020). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik değerlerinin biyografilerle öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Ataç, E. (2003). "21. Yüzyılda Öğretmen Eğitimi: Türkiye’de Öğretmen Eğitiminin Değerlendirilmesi" konulu panelde yaptığı açılış konuşması. 18 Nisan 2003. *Anadolu Üniversitesi-Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-31.
- Ayres, L. (2008). Thematic coding and analysis. Given, L. M. (Eds.). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods* içinde (s. 867-868). SAGE Publications.
- Banks, J.A. ve Banks C.M. (2007). *Multicultural education, issues and perspectives*. (6th Editon). John Wiley.
- Barbas, T.A., Paraskevopoulos, S. ve Stamou, A.G. (2009). The effect of nature documentaries on students’ environmental sensitivity: A case study. *Learning, Media and Technology*, 34(1), 61-69.
- Baryła-Matejczuk, M., Kata, G. ve Poleszak, W. (2022). Environmental sensitivity in young adolescents: The identification of sensitivity groups in a Polish sample. *Plos One*, 17(7), e0271571.
- Baysal, N. (2013). *Ortaokul sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenler yönüyle değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Chawla, L. (1998). Significant life experiences revisited: A review of research on sources of environmental sensitivity. *The Journal of Environmental Education*, 29(3), 11-21.
- Chen, Q., Su, X., Liu, S., Miao, K. ve Fang, H. (2021). The relationship between moral sensitivity and professional values and ethical decision-making in nursing students. *Nurse Education Today*, 105, 105056.

- Chianese, A., Marulli, F. ve Piccialli, F. (2016, Şubat). *Cultural heritage and social pulse: a semantic approach for CH sensitivity discovery in social media data*. IEEE Tenth International Conference on Semantic Computing'de sunuldu, Laguna Hills, CA, USA
- Cordano, M., Ellis, K.M. ve Scherer, R.F. (2003). Natural capitalists: Increasing business students' environmental sensitivity. *Journal of Management Education*, 27(2), 144-157.
- Coyne, M., Massey, D. ve Thibodeau, J. (2005). Raising students' ethical sensitivity with a value relevance approach. *Advances in Accounting Education: Teaching and Curriculum Innovations*, 7, 171-205. DOI: 10.1016/S1085-4622(05)07008-2
- Çabuk, B. (2003). Üniversiteli öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 189-198.
- Çam, İ. D., Yılar, M. B. ve Ünal, O. (2020). Son dönem Osmanlı ve güncel ders kitaplarında tasarruf değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3) 100. Yıl Eğitim Sempozyumu Özel Sayı, 350-374. DOI: 10.7822/omuefd.808799
- Çelik, F. (2010). *5. sınıf sosyal bilgiler programında sorumluluk, estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılmasına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelik, Ö. ve Buluç, B. (2018). Disiplinler arası yaklaşımla değer öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 67-88.
- Demir, F. (2018). *Değer öğretimi yaklaşımlarına göre hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Demirkaya, H. ve Ünal, O. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kamu hizmeti motivasyonu algıları ve sosyal adalet idealleri. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(4), 455-74. DOI: 10.7827/TurkishStudies.13016
- Ekinci, H. (2016). Değerler eğitimi: Duyarlı olmak. <https://www.hursitekinci.com/2016/12/29/degerler-egitimi-duyarli-olmak/> adresinden alınmıştır.
- Fidan, N.K. (2016). Sensitivity of students to the natural environment, animals, social problems and cultural heritage. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 8(3), 403-424.
- Gürel, D. ve Çetin, T. (2017). An investigation of secondary school 7th grade students' awareness for intangible cultural heritage. *Online Submission*, 8(27), 75-84.
- Halstead, J.M. ve Taylor, M.J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Hooley, G. (2021). The important of sensitivity in your student's empathy skills. <https://growingleaders.com/blog/the-importance-of-sensitivity-in-your-students-empathy-skills/> adresinden alınmıştır.
- İbret, B.Ü., Demirbaş, İ. ve Demir, F.B. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerine alternatif etkinliklerle doğal çevreye duyarlılığın kazandırılması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 258-280.
- Kafadar, T. (2021). Cultural heritage in social studies curriculum and cultural heritage awareness of middle school students. *International Journal of Progressive Education*, 17(2), 260-274.

- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2020). *Ahlak, değerler ve eğitimi* (3. Baskı). Dem Yayınları.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, A. ve İlhan, G.O. (2021). Değerler eğitimine yönelik dijital çizgi roman tasarımı: “gizemli labirent”. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 250-264. DOI: 10.53048/johass.923826
- Keskin, Y. ve Öğretici, B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde" duyarlılık" değerinin etkinlikler yoluyla kazandırılması: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Kılcan, B. ve Akbaba, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kültürel mirasa duyarlılık değerine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(3), 113-137.
- Kızılçelik, A. ve Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Atilla Kitabevi.
- Kim, M. (2019). Fostering environmental sensitivity by observing everyday environments. *Journal of Geography*, 118(4), 157-168.
- Kim, J. S. ve Jeong, M. S. (2009). The effects of the forest experience on elementary students' environmental sensitivity and cognition ability. *Hwankyungkyoyuk*, 22(4), 14-25.
- Köç, A., Demirkaya, H. ve Ünal, O. (2020). Sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi açısından Mehmet Akif ve Safahat. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 98-118. DOI: 10.20860/ijoses.714917
- Limura, S., Yano, K. ve Ishii, Y. (2022). Environmental sensitivity in adults: Psychometric properties of the Japanese version of the highly sensitive person scale 10-item version. *Journal of Personality Assessment*, 1-13.
- MEB. (2006). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6.sınıf öğretim programı ve kılavuzu*. MEB Yayınları.
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden alınmıştır.
- Memişoğlu, H. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 405-425.
- Merriam, S.B. ve Tisdell, E.J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th Edition). Jossey-Bass.
- Myrsky, L. ve Helkama, K. (2002). The role of value priorities and professional ethics training in moral sensitivity. *Journal of Moral Education*, 31(1), 35-50.
- Ocal, T. (2016). The effect of field trips to historical cultural heritage sites on teacher candidates' academic knowledge and their sensitivity. *Creative Education*, 7(02), 376-386. DOI: 10.4236/ce.2016.72037
- Park, M., Kjervik, D., Crandell, J. ve Oermann, M.H. (2012). The relationship of ethics education to moral sensitivity and moral reasoning skills of nursing students. *Nursing Ethics*, 19(4), 568-580.

- Paşlı-Gürdoğan, E., Aksoy, B. ve Kınıcı, E. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyleri ve mesleki değerler ile ilişkisi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5(3), 147-154.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Pirincci, E., Atıcı, E., Oguzoncul, A.F., Deveci, S.E., Ozan, A.T., Şen, M.A. ve Arca, M. (2020). Bir yüksekokul öğrencilerinin çevreye karşı duyarlılıklarının değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi*, 27(4), 480-488.
- Rokeach, M. (1979). From the individual to institutional values with special reference to the values of science. M. Rokeach (Ed.), *Understanding human values* içinde (s. 47-70). New York, NY: Free Press.
- Sağlam, E. ve Genç, S.Z. (2015). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler programındaki değerlerin kazandırılması sürecinde karşılaşılan güçlüklerin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 106-118.
- Seitz, V.A. ve Razzouk, N. (2001). The influence of consumers' environmental sensitivity on product choices: an empirical study. *Journal of Promotion Management*, 6(1-2), 133-146.
- Shayestehfard, M., Torabizadeh, C., Gholamzadeh, S. ve Ebadi, A. (2020). Ethical sensitivity in nursing students: Developing a context-based education. *Electronic Journal of General Medicine*, 17(2), 1-12. DOI: 10.29333/ejgm/7812
- Sivek, D.J. (2002). Environmental sensitivity among Wisconsin high school students. *Environmental Education Research*, 8(2), 155-170.
- Schutte, I., Wolfensberger, M. ve Tirri, K. (2014). The relationship between ethical sensitivity, high ability and gender in higher education students. *Gifted and Talented International*, 29(1-2), 39-48.
- Superka, D.P., ve Johnson, P.L. (1975). *Values Education: Approaches and Materials*. (ERIC Document Reproduction Service No: ED103284).
- Tirri, K. (1999, Ağustos). *In search of moral sensitivity in teaching and learning*. European Conference for Research on Learning and Instruction'de sunuldu, Gothenburg, Sweden.
- Tay, B. ve Ünlü, İ. (2019). İlkokul yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ve sosyal bilgiler dersleri öğretim programlarında değer ve değerler eğitimi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.) *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* (3. Baskı) içinde (s.287-321). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Topkaya, Y. (2016). Doğal çevreye duyarlılık değerinin aktarılmasında kavram karikatürleri ile eğitici çizgi romanların etkililiğinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34), 259-272.
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınevi.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünal, O. (2020). Eğitim temalı Türk filmlerinde yer alan değerlerin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 107-136. DOI: 10.34234/ded.608530

- Ünlü, İ. ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7(4), 2656-2679.
- Whitney, I. B. (1986). *The status of values education in the middle and junior high schools of Tennessee*. Yayınlanmamış doktora tezi, Tennessee State University, Tennessee.
- Wu, L. (2018). The relationships between environmental sensitivity, ecological worldview, personal norms and pro-environmental behaviors in Chinese children: Testing the value-belief-norm model with environmental sensitivity as an emotional basis. *PsyCh Journal*, 7(3), 111-121.
- Yelken, T.Y. (2015). Teknolojik gelişmeler içinde öğretmen. <http://www.egitimtercihi.com/okulgazetesi/18960-teknolojik-gelisimler-icindeoegretmen.html> adresinden alınmıştır.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yeşilyurt, E. (2019). Değerler eğitimine uygunluğu açısından öğretim yöntem ve tekniklerinin incelenmesi: Bir derleme çalışması. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(77), 121-146.
- Yılar, M. B. ve Karadağ, Y. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 2018 öğretim programındaki değerlere ilişkin hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 476-505. DOI: 10.33418/ataunikkefd.907315
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, S. (2004). *Örtük program eğitimde saklı uygulamalar*. Nobel Yayıncılık.